

Oljan och den norska ekonomin

Oljeverksamhetens effekter på den norska ekonomins struktur har inte blivit så stora som många fruktade för tio år sedan. Men det har varit en trendmässig ökning av sysselsättningen i den skyddade sektorn, medan sysselsättningen i den konkurrensutsatta sektorn har minskat. Detta är några av de observationer som Erling Steigum Jr redovisar i sin analys av oljeverksamhetens effekter på den norska ekonomin.

Norsk økonomi er blitt en oljeøkonomi på meget kort tid. Fra en forsiktig begynnelse i form av seismiske undersøkelser i Nordsjøen midt på 60-tallet, bidrar oljevirksomheten nå med ca 18 prosent av Norges BNP, 35 prosent av eksportinntektene og 27 prosent av statens samlede skatteinntekter. Produksjon av olje og naturgass i 1983 var ca 55 millioner tonn oljeekvivalenter (mill toe), omkring halvdelens naturgass. Norges eget forbruk er ca 8 mill toe pr år (1982).

De totale kjente reserver av olje og gass utenfor kysten av Sør-Norge er anslått til ca 5 milliarder toe. I tillegg kommer petroleumsreservene lenger nord, som er betydelige, men både utvinning og rørtransport er her vesentlig mer ressurskrevende enn i sør. Selv med utgangspunkt i en forsiktig vurdering av hvilke felter som blir økonomisk drivverdige i framtida, er det klart at Norge vil utvinne olje og gass langt inn i det neste århundrede.

Professor ERLING STEIGUM Jr vid Norges Handelshøgskola har i sin forskning främst intresserat sig för kreditmarknaden och industrins investeringar samt problem kring makroekonomisk jämvikt.

I denne artikkelen vil vi først vurdere nærmere hvilke umiddelbare virkninger oppbyggingen av petroleumssektoren har hatt for norsk økonomi fram til i dag. Siden ser vi nærmere på strukturvirkninger av oljevirksomhet samt normative spørsmål knyttet til valg av utvinningstakt. Deretter diskuteres den såkalte "Dutch disease", og faren for at norsk økonomi skal bli (evt har blitt) rammet av denne "sykdommen".

Utbyggingen av petroleumssektoren

Oljevirksomheten utenfor norskekysten er en meget kapitalintensiv næring. Realinvesteringene i petroleumssektoren i 1970-årene har vært enorme etter norsk målestokk. Faktisk var bruttorealinvesteringene i perioden 1976—78 vesentlig høyere enn norsk industris samlede investeringer, som slett ikke viste noen tegn til avmatning i dette tidsrommet.¹ Nye store utbyggingsoppgaver vil bli satt igang utover i 1980-årene. Disse investeringene synes å være meget lønnsomme for det norske samfunn. Et spesielt trekk ved utbyggingen av olje- og gassfelt på den norske kontinental-sokkel er den lange investeringsperioden. Fra utbyggingen av et felt starter

¹ Se Steigum [1983].

Tabell 1. Forskjellige næringers bidrag til nominelt BNP (i prosent)

År	1970	1975	1983
Skjermede næringer	72,7	73,7	67,5
Konkurransutsatte næringer	27,3	26,3	32,5
Herav:			
Hjemmekonkurrerende	14,3	13,8	9,2
Utekonkurrerende (utenom petroleum)	13,0	9,6	4,9
Petroleum ^a	0	2,9	18,4
Industri	21,8	21,7	13,7

^a Utvinning og rørtransport av råolje og naturgass, oljeboring.

Källa: Statistisk Sentralbyrå.

og til utvinningen kommer i gang går det ofte 8–10 år. Lønnsomhetsberegninger må baseres på prognoser for utviklingen i olje- og gasspriser langt inn i framtida.

Sysselsettingen i norsk oljevirksomhet er relativt liten. I 1982 medgikk omlag 12 000 årsverk til oljeboring, utvinning og rørtransport av olje og gass. Denne virksomheten gir et *store* BNP-bidrag enn hele norsk industri som hadde en sysselsetting på 365 000 årsverk i det samme år. Regnet i *vid* forstand sysselsetter petroleumssektoren ca 50 000 personer, eller 2,5 prosent av Norges samlede sysselsetting.² I underkant av 20 000 av disse arbeider med bygging og vedlikehold av plattformer og forsyningskip. Denne offshore-rettede delen av verkstedindustrien har ekspandert sterkt i de senere år. Omfanget av norske leveranser av varer og tjenester til petroleumsvirksomheten har øket fra 28 prosent i 1975 til mellom 50 og 60 prosent i begynnelsen av 1980-årene.³

I tabell 1 vises forskjellige hovednæringers bidrag til nominelt BNP i de siste 14 år. Utviklingen i oljevirksomhetens BNP-bidrag etter 1975 må betegnes som dramatisk. Dette har øket det totale relative BNP-bidrag fra den konkurranseutsatte sektor som helhet, samti-

dig som petroleum nå bidrar betydelig mer til BNP enn all annen konkurranseutsatt virksomhet tilsammen.

Imidlertid gir BNP-tallene for petroleumsutvinning faktisk et overdrevent bilde av denne næringens reelle bidrag til nasjonalinntekten fordi disse tallene ikke tar hensyn til at slik utvinning egentlig representerer et lageruttak.

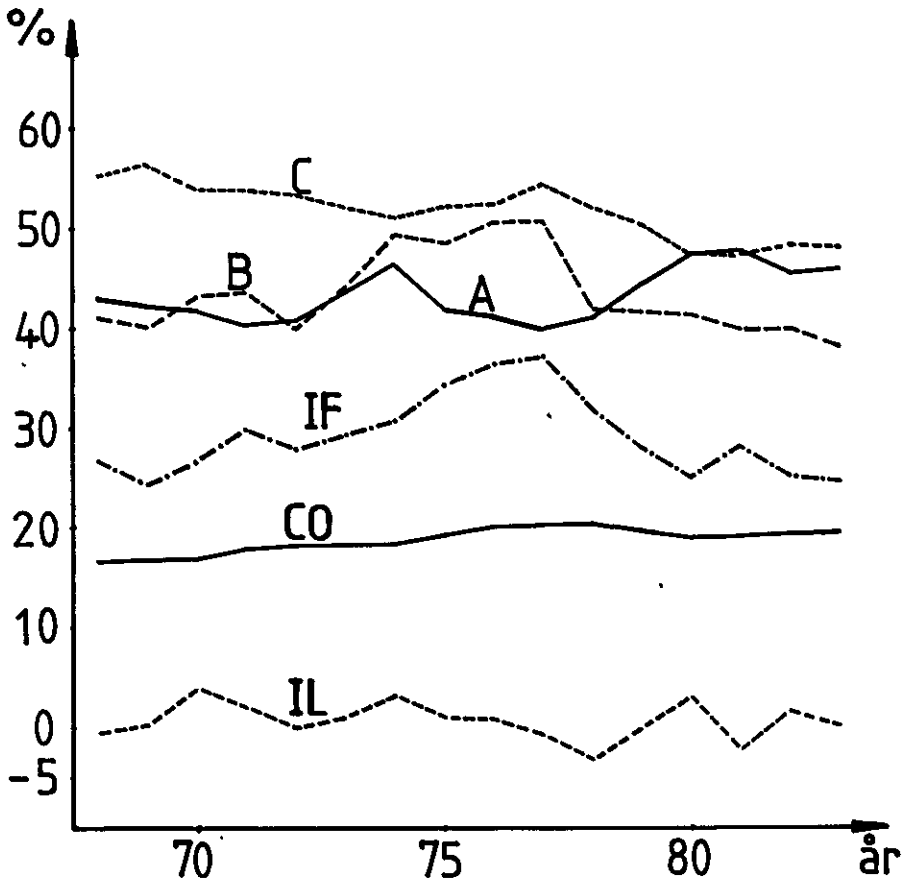
Oljevirksomheten førte til at volumveksten i Norges BNP i 1970-årene ble betydelige større enn i de fleste andre vest-europeiske land. I begynnelsen av 1980-årene stoppet imidlertid veksten i BNP opp i Norge også. Det er flere grunner til dette. For det første har veksten i oljeinntektene avtatt sterkt. For det andre har det i flere år vært stagnasjon i verdensøkonomien, og for det tredje har norske politiske myndigheter vært varsom med å ekspandere den innenlandske etterspørsel av frykt for å svekke industriens konkurransevne. I de siste to år har arbeidsledigheten i Norge steget og var i 1983 i overkant av 4 prosent, det høyeste som er registrert i etterkrigstida.

Figur 1 viser hvordan ulike komponenter av nominell BNP har utviklet

² Kilde: NOU 1983:27 [1983].

³ Kilde: NOU 1983:27 [1983]. Disse tallene er nettoandeler justert for importerte innsatsfaktorer.

Figur 1. Utviklingen i hovedkomponentene av BNP, 1968—83. (prosent av BNP)

C = privat konsum, A = eksport, B = import, IF = investering i fast kapital, CO = offentlig konsum, IL = lagerinvestering.

seg i perioden 1968—82. Utbyggingen av petroleumssektoren resulterte i en sterk oppgang i investeringsraten (IF) til den nådde en topp på i overkant av 37 prosent i 1977. I perioden 1975—78 førte stagnasjonen i verdensøkonomien etter oljeprissjokket 1973—74 (samt en sterk forverring av norsk industris konkurransevne), til et markant fall i eksportens andel av BNP. Samtidig ble det ført en meget ekspansiv etterspørselsstimulerende politikk. Som vi ser av *Figur 1* ga dette som resultat at samtlige komponenter av den innenlandske ab-

sorpsjon (innenlandsk bruk av varer og tjenester til konsum og investering) vokste raskere enn BNP. Denne utviklingen innebar store importoverskudd og en raskt stigende utenlandsgjeld.

Ved slutten av året 1977 og i 1978 ble stabiliseringspolitikken lagt helt om. Lønns- og prisregulering ble innført, og den etterspørselsregulerende politikk (særlig kredittpolitikken) ble strammet kraftig inn. Omtrent samtidig begynte eksportinntektene fra oljevirksomheten å øke sterkt. Resultatet av dette kan tydelig avleses av *figur 1*. Samtlige kom-

ponenter av den innenlandske absorpsjon vokste nå langsommere enn BNP, særlig var utslaget kraftig for det private konsum som faktisk *sank* volummessig i 1978. Den kraftige innstrammingen, sammen med veksten i petroleumsinntektene, førte til at handelsbalansen overfor utlandet brått snudde fra underskudd til overskudd ved slutten av 1970-årene. Fremdeles er likevel Norge i en nettogjeldsposisjon overfor utlandet. Ved utgangen av 1983 var Norges nettogjeld 88 milliarder N kr (22 prosent av BNP), hvorav 6 milliarder kroner utgjorde statsforvaltningens nettogjeld til utlandet.

Virkninger på næringsstrukturen

Man ble på et tidlig tidspunkt klar over at oppbyggingen av en petroleumssektor og innenlandsk bruk av oljeinntekter ville kunne få store konsekvenser for den norske næringsstrukturen. Allerede i *Stortingsmelding* nr 29 (1973—74) ble det gjort forsøk på å tallfeste slike virkninger. Det hovedproblem man forutså var mangel på arbeidskraft og produksjonskapasitet som følge av øket innenlandsk etterspørsel etter varer og tjenester. Det ville derfor bli behov for store omstillinger i næringsstrukturen, i første rekke ved en ekspansjon i "skjermede" næringer (særlig privat og offentlig tjenesteyting) på bekostning av andre konkurranseutsatte bransjer enn petroleumsvirksomhet. Som følge av dette ville spesielt den konkurranseutsatte industri få dårligere rammevilkår fordi den ville måtte avgi arbeidskraft og andre produksjonsfaktorer til petroleumsvirksomhet og næringsvirksomhet skjermet mot konkurranse fra utlandet.

Det er naturlig å skille mellom den direkte og den indirekte virkning på næringsstrukturen.⁴ Den direkte virkning skyldes at en ny ekspanderende næring trenger arbeidskraft, realkapital, va-

reinnsats osv. I en økonomi hvor det er full ressursutnyttelse i utgangspunktet, vil nasjonale produksjonsfaktorer brukt i petroleumsvirksomhet ellers ha kommet andre næringer til gode, både konkurranseutsatte og skjermede næringer. Betydningen av slike direkte virkninger avhenger av i hvilken grad utenlandske produksjonsfaktorer engasjeres i oljevirksomheten. I prinsippet er det mulig å tenke seg at oljevirksomheten kun drives ved hjelp av utenlandsk arbeid, kapital og vareinnsats. I så fall oppstår det ingen direkte virkning for det øvrige næringsliv.

Den indirekte virkning på næringsstrukturen skriver seg fra den nettoøkning i den samlede innenlandske etterspørsel etter varer og tjenester som petroleumsformuen forårsaker. I prinsippet kan denne etterspørselsveksten helt ut være basert på forventninger om framtidige oljeinntekter. Private husholdninger kan f.eks. tenkes å forvente framtidige skattelettelser og derfor straks begynne å konsumere en høyere andel av sin inntekt enn før. Videre kan den offentlige sektor tenkes å øke sine utgifter til kjøp av varer og tjenester i påvente av økte framtidige skatteinntekter fra oljevirksomhet.

En slik etterspørselsvekst, enten den kommer før selve strømmen av valutainntekter fra oljevirksomhet eller simultant med den, vil ha en karakteristisk virkning på næringsstrukturen som innebærer en forskyvning av produksjonen bort fra annen konkurranseutsatt virksomhet (enn olje) og over mot næringsvirksomhet som ikke skjer i direkte konkurranse med utenlandske produsenter.

Denne strukturendringen kommer i stand ved at etterspørseløkningen ret-

⁴ Corden og Neary [1982] kaller disse for henholdsvis "the resource movement effect" og "the spending effect".

ter mot goder som kan importeres fører til øket import, mens etterspørselsøkningen rettet mot varer og tjenester produsert i skjermet sektor vrir det relative prisforhold og øker lønnsomheten i denne type næringsvirksomhet, slik at bedriftene blir i stand til å trekke til seg produksjonsfaktorer fra konkurranseutsatte bransjer og øke sitt tilbud av varer og tjenester. Denne vridningen i den relative pris på "skjermede" goder i forhold til prisen på "konkurranseutsatte" goder omtales ofte som *reell appresiering*. For konkurranseutsatt industri vil dette fortone seg som forverret konkurransevne, og en viss grad av av-industrialisering kan bli resultatet.⁵

Dersom valutakursen holdes fast, vil den reelle appresieringen føre til en oppgang i det innenlandske pris- og lønnsnivå. Alternativt kan imidlertid kursen på landets valuta stige, altså *nominell appresiering*. Den nye markedsliekevekt vil da innebære et negativt utslag i det innenlandske pris- og lønnsnivå. En reell appresiering kombinert med prisstabilitet vil derfor både kreve nominell appresiering og prisoppgang på "skjermede" goder.⁶

Denne vridningseffekten på næringsstrukturen av en etterspørselsøkning er av generell karakter og behøver i og for seg ikke å ha noe med olje og gass å gjøre. Hovedsaken er at den innenlandske etterspørsel økes, enten dette skyldes oljeinntekter eller annen økonomisk vekst. Faktisk kan resonnementet også anvendes på situasjoner hvor etterspørselsøkningen *ikke* stammer fra en inntektsvekst, men f.eks finansieres ved opplåning i utlandet. I et land hvor f.eks staten fører en politikk som innebærer at den samlede etterspørsel i sterk grad overstiger de innenlandske produksjonsmuligheter, vil "markeds-krefte" tendere å vri næringsstrukturen gjennom en svekkelse av konkurransevnen slik vi nettopp har beskrevet. Dette stemmer bra med erfaringene

med den "motkonjunkturpolitikk" som ble ført både i Norge og Sverige på midten av 1970-tallet.⁷

På bakgrunn av de erfaringer fra 1970-årene som vi oppsummerte i avsnitte ovenfor kan det ikke være tvil om at oljevirksomheten i Norge har hatt betydelige virkninger på den øvrige norske økonomi. Selv om utenlandske oljeselskapers engasjement i Nordsjøen fra starten av var meget stort, og meget av sektorens kapitalbehov er blitt dekket ved kapitalimport, har allikevel ikke de *direkte* virkninger på det øvrige næringsliv vært ubetydelig. Oljevirksomhetens etterspørsel etter arbeidskraft har ført til knapphet på visse typer faglært arbeidskraft, og dette har trolig først og fremst rammet industrien.

På den annen side har visse deler av norsk industri i økende grad blitt involvert i leveranser av vareinnsats og bygging av realkapital for oljevirksomhet. Denne omstillingen til "offshore"-relatert virksomhet har gått meget raskt, ikke minst fordi store deler av norsk skipsbyggingsindustri ble sterkt rammet av skipsfartskrisen i 1970-årene.

Når det gjelder de *indirekte* virkninger av petroleumsvirksomheten på resten av norsk økonomi, er disse vanskeligere å måle. Slike beregninger måtte eventuelt bygge på forutsetninger om hvilken økonomisk politikk som ville ha blitt ført hvis det ikke hadde eksistert olje og gass på den norske kontinental-

⁵ Denne mekanismen er velkjent fra litteraturen om økonomisk vekst i økonomier med mange næringssektorer, se f.eks Bjerkholt, Lorentsen og Strøm [1981]. Flere australske økonomer har vært opptatt av sammenhengen mellom en "boom" i mineraleksport og av-industrialisering, se f.eks Gregory [1976]. Ved siden av Corden og Neary [1982] gir også Bruno og Sachs [1982] en teoretisk behandling av fenomenet i en dynamisk kontekst.

⁶ Virkningen på reallønnsnivået er ubestemt når vi kun betrakter den indirekte virkning av oljeinntektene, jfr Steigum [1984].

⁷ På lengre sikt er også *fordelingen* av samlet etterspørsel på konsum og realinvestering meget viktig for næringsstrukturen, se Norman [1983].

sokkel.⁸ Det er likevel ikke tvil om at petroleumsformuen førte til en sterk etterspørselsvekst i perioden 1975—77, jfr figur 1. I denne perioden vokste det private konsum, det offentlige konsum og totale investeringer i fast realkapital betydelig raskere enn BNP, lønns- og prisnivået steg kraftig (lønningene kraftigere enn prisene) og kursen på norske kroner steg. Alt dette forverret norsk industris konkurranseevne i vesentlig grad. Som nevnt ble imidlertid den samlede etterspørsel strammet inn i 1977/78 samtidig som visse andre tiltak ble satt i verk for å forbedre konkurranseevnen (blant annet en nedskrivning av kronens verdi). Denne politikken må sies å ha virket etter hensikten. Strukturvirkningene av den sterke etterspørselsveksten i 1975—77 fikk derfor trolig ikke fullt ut materialisert seg. En aktiv subsidiering av ulønnsom industri for å forhindre arbeidsledighet ble dessuten inverksatt i denne perioden, en politikk som i en viss utstrekning er blitt videreført helt fram til i dag.

Figur 2 gir et inntrykk av sysselsetningsutviklingen (målt som beregnede årsverk) i visse hovednæringer i perioden 1970—1983. I figuren står "s" for skjermede næringer og "k" for konkurranseutsatte næringer. Summen av sysselsettingen i disse to hovedsektorene svarer til den øverste kurven i figur 2 ("i alt"). Kurven merket "t" står for sysselsetting i tjenesteytende sektor ("offentlig, sosial og personlig tjenesteyting"), mens "o" representerer sysselsetting i offentlig forvaltning ("stats-, trygde- og kommuneforvaltning"). Disse sektorene overlapper hverandre og er begge undergrupper av skjermet sektor. Kurven merket "ki" står for sysselsetting i konkurranseutsatt industri som utgjør storparten av sysselsettingen i den samlede konkurranseutsatte sektor.⁹

Det er flere ting å merke seg i figur 2:

1 Det har funnet sted en jevn forskyv-

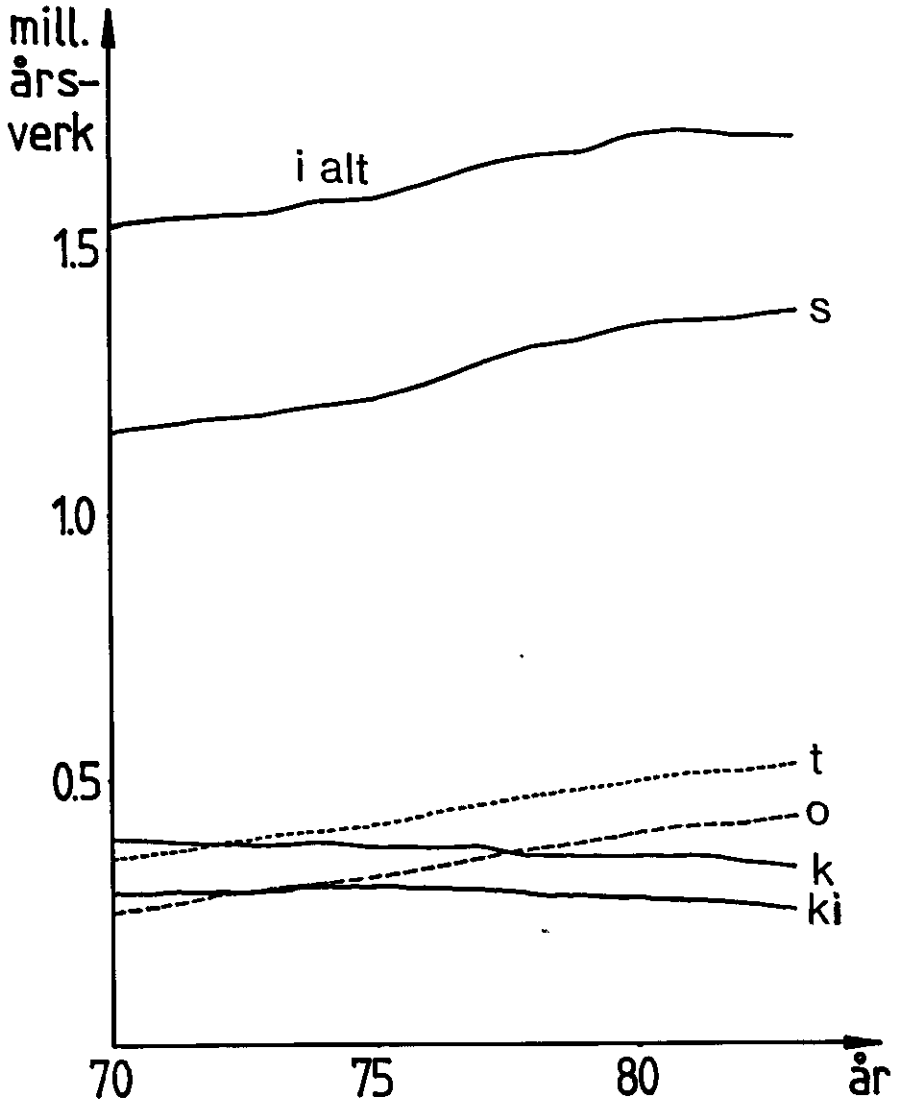
ning i sysselsettingen i favor av skjermet sektor i hele perioden, ja faktisk også i 1960-årene.

- 2 Sysselsettingen i skjermet sektor aksellererte i perioden 1975—78, men dette slo i større grad ut i en oppgang i det totale arbeidstilbud enn i en forsterket sysselsetningsnedgang i konkurranseutsatt sektor.
- 3 Sysselsetningsveksten har vært jevnt sterk i "offentlig forvaltning" og "tjenesteyting" gjennom hele 1970-årene med et heller svakt spor av en "oljeeffekt" etter 1975.
- 4 Sysselsettingen i konkurranseutsatt industri har vist en fallende tendens etter 1977. Denne tendensen ble forsterket etter 1981.

Selv om man skal være varsom med å trekke for sterke slutninger av en såpass overfladisk vurdering av data, tror jeg det er et visst grunnlag for å hevde at strukturomstillingen hittil ikke har vært så stor som mange fryktet for 10 år siden. Dette skyldes først og fremst at veksten i den øvrige økonomi har vært vesentlig svakere enn det man regnet med, hvilket henger sammen med den generelle vekstnedgangen i verdensøkonomien. Veksten i oljeinntektene har derfor ikke kommet på toppen av den vekst vi var vant med fra 1960-årene og begynnelsen av 1970-årene, men har sørget for at den økonomiske veksten i Norge er blitt opprettholdt meget leng-

⁸ Beregninger foretatt av Cappelen, Offerdal og Strøm [1984] indikerer at både BNP og privat konsum ville ha vært vesentlig lavere i volum i 1980 dersom det ikke hadde blitt funnet olje og gass enn det de faktisk ble. Dette taler for at den indirekte effekt på næringsstrukturen av petroleumsformuen vil bli betydelig etter at en full tilpasning av næringsstrukturen er gjennomført. ⁹ Annen konkurranseutsatt virksomhet er hovedsakelig bergverk, skogsbruk, fiske og fangst, utenriks sjofart og oljevirsomhet.

Figur 2. Utviklingen i sysselsettingen i noen hovedsektorer, 1970—83.

s = skjermet sektor, t = tjenesteytende sektor, o = offentlig sektor, k = konkurranseutsatt sektor, ki = konkurranseutsatt industri.

er enn i mange oljeimporterende land (f eks Sverige).

Utvinningstakten

I Norge er det blitt ført en livlig politisk debatt om tempot i utvinningen av olje og gass. Denne debatten har imidlertid ikke vært særlig fruktbar fordi det ikke

har vært klart hvilke kriterier som bør legges til grunn for beslutninger om utvinningstakt. I stedet for en diskusjon av prinsipper fikk man en diskusjon av konkrete tall for utvinning pr år. I denne debatten fikk tallet 90 millioner toe av en eller annen ukjent grunn en fram-tredende plass. Dette tallet ble av

mange politikere oppfattet som en øvre grense for hva som burde forstås med et "moderat" utvinningstempo. (Tilsvarende ble 50 mill toe pr år betraktet som en nedre grense for et moderat utvinningstempo).

Det ligger imidlertid ikke noen analyse basert på bestemte kriterier bak disse tallene. *Økonomiske* kriterier for "optimal" utvinningstakt har ikke vunnet gjenklang blant norske politikere som har vært opptatt av oljepolitiske spørsmål.

Hvis man betrakter en liten åpen økonomi som kan låne og plassere kapital til en fast realrente på et internasjonalt kapitalmarked, kan beslutningen om utvinningsprofil separeres fra beslutningen om konsumbanens profil.¹⁰ Dette rettferdiggjør *nåverdikriteriet* for bestemmelse av utvinningstempoet over tid, dvs av den optimale utvinningspolitikk er den som gjør nåverdien av kontantstrømmen fra petroleumsutvinningen størst mulig når en internasjonal realrente brukes som diskonteringsrate. I slike beregninger vil det først og fremst være forskjellen mellom realrenten og stigningstakten i realprisen på olje (evt gass) som får betydning for utvinningstakten. Hvis realrenten overstiger kapitalgevinsten ved å ha petroleumreserver, gir finansielle plasseringer i utlandet større avkastning enn petroleumreserver, og det lønner seg derfor å ha en "høyest mulig" utvinningstakt. Omvendt, hvis realprisen på olje (gass) forventes å stige med en årlig veksttakt som overstiger realrenten, vil landet være tjent med å holde petroleumreservene "på rot". Nåverdiberegninger foretatt av Michael Hoel [1981] taler for at et *høyere* utvinningstempo enn 90 mill toe pr år er samfunnsøkonomisk lønnsomt.

Hoels analyse tar ikke eksplisitt hensyn til usikkerhet. Det er et utbredt synspunkt i Norge at eksistens av usikkerhet taler for moderasjon i utvinning-

stempoet. Dette er ikke uten videre riktig, snarere tvert i mot. Ta f eks usikkerhet om utviklingen i oljeprisen som vel er den desidert største enkeltkilde til usikkerhet for norsk økonomi. Fra naturens side er Norge blitt utstyrt med en meget risikabel formuesportefølje. En bedre diversifisert portefølje som innebærer at en større del av formuen holdes i form av utenlandske verdipapirer og eierinteresser, vil åpenbart gi en lavere porteføljerisiko. Dette taler for en "høy" utvinningstakt til porteføljen blir bedre diversifisert. Dette gjelder selv om det ikke skulle være forskjell i forventet avkastning mellom petroleum- og finansformue.¹¹ For tiden er dessuten avkastningen av finansielle plasseringer i utlandet vesentlig høyere enn petroleumformuens egenavkastning.¹²

Et argument som synes å ha fått stor gjennomslagskraft blant norske politikere er at man må velge et "moderat" utvinningstempo for å unngå for raske og for store endringer i næringsstrukturen. I denne forbindelse har mange også vært bekymret for at et høyt utvinningstempo skulle medføre store uheldige regionale forskyvninger i yrkesbefolkningen. I den grad det er snakk om *direkte* virkninger, kan imidlertid disse begrenses ved å tillate mer bruk av utenlandske produksjonsfaktorer i oljevirk-somheten. De *indirekte* virkninger på næringsstrukturen påvirkes av den samlede innenlandske etterspørsel etter varer og tjenester, og ikke i og for seg utvinningstaken eller valutainntekter fra eksport av olje og gass. Hvis de po-

¹⁰ Strengt tatt holder dette bare hvis alle varer og tjenester kan kjøpes og selges på "verdensmarkedet".

¹¹ For en nærmere drøfting av dette vises til Norman [1982].

¹² Andre kilder til risiko, som teknologisk risiko, risiko for ulykker, utblåsninger osv, trekker imidlertid trolig i retning av et ikke altfor høyt utvinningstempo. Norske politikere synes å tillegge dette momentet meget stor vekt, spesielt etter harvriet av Alexander Kielland-plattformen.

litiske myndigheter er i stand til å føre en fornuftig etterspørselsregulerende politikk, vil derfor et høyt utvinningstempo (høye oljeinntekter) *ikke* føre til en for sterk vridning i næringsstrukturen i favor av skjermet sektor. En slik politikk vil måtte innebære eksportoverskudd som bygger opp landets beholdning av fordringer på utlandet.

Det har imidlertid vært hevdet at en slik oppbygging av utenlandske fordringer ikke er politisk mulig å gjennomføre.¹³ I følge denne oppfatningen vil i stedet en økning i utvinningstempo og oljeinntekter skape politisk press i retning av en parallell økning i innenlandsk etterspørsel etter varer og tjenester.

Hvis det eksisterer en slik politisk binding mellom opptjening og bruk av oljeinntekter, vil selsagt et for høyt utvinningstempo lede til en uhensiktsmessig fordeling av det samlede konsum over tid med tilhørende omstillingspress i økonomien.

Faren for "Dutch disease"

På slutten av 1970-årene oppsto begrepet "Dutch disease" som en betegnelse på visse økonomiske problemer i Holland i de siste 10—15 år. Dette begrepet er blitt meget populært blant økonomer og politikere i mange land, særlig i England. Begrepet har imidlertid ikke slått an i Holland! Karakteristiske trekk ved den økonomiske utviklingen i Holland etter at landet ble en betydelig produsent av naturgass i siste halvdel av 1960-årene, har vært verdistigning på landets valuta, av-industrialisering, sterk vekst i offentlige utgifter, og økende arbeidsledighet (etter 1974).¹⁴

Mens symptomene på "Dutch disease" er greie nok, er det mindre grad av enighet om dette virkelig er en "sykdom", hva som er "sykdommens" egentlige årsak(er) og hvilken "medisin" som helbreder.

Nicholas Kaldor [1981] betrakter "Dutch Disease" som en prosess hvor olje-gassinntekter *fortrenger* like meget (eller mer) realinntekt fra ordinær produktiv virksomhet i økonomien ved at det oppstår arbeidsledighet og investeringssvikt. Han ser dette som et resultat av valutamarkedenes funksjonsmåte ved fri kursdannelse (fleksibel valutakurs). Ifølge Kaldor vil valutainntektene fra oljeeksport føre til så stor verdioppgang på landets valuta (og dermed forverret konkurransevne), at valutainntekter fra annen eksport reduseres tilsvarende. Dette forårsaker arbeidsledighet og investeringssvikt i den konkurranseutsatte sektor. Den underliggende teori for valutamarkedenes funksjonsmåte er imidlertid tvilsom. Det er ikke noe i nyere valutamarkeds-teori som skulle tilsi at valutainntekter fra en ny eksportnæring fortrenger andre valutainntekter slik som Kaldor påstår. Nyere teori som tar hensyn til finansielle kapitalbevegelser, peker i retning av at den pengepolitikk som blir ført (og forventninger om fremtidig politikk) vil ha avgjørende betydning for utviklingen i valutakursen, (Neary [1982]). De fleste engelske spesialister på feltet mener derfor at den sterke kursoppgangen på pund sterling som fant sted etter at Margareth Thatcher kom til makten, ikke skyldes de relativt beskjedne engelske oljeinntektene, men den restriktive pengepolitikken som ble ført.¹⁵

Mens Kaldor oppfatter "Dutch di-

¹³ Dette hevdes bl a av Skånland [1982].

¹⁴ Se Ellman [1981].

¹⁵ I moderne valutakursteori spiller forventningene en stor rolle. Med utgangspunkt i en teoretisk analyse av en liten åpen økonomi med fleksibel valutakurs, rasjonelle valutakursforventninger, kortsiktig prisrigiditet og perfekt kapitalmobilitet, påpeker Eastwood og Venables [1982] at forventninger om framtidige oljeinntekter kan føre til arbeidsledighet hvis etterspørselen ikke økes straks man får kjennskap til petroleumsformuen. Dette er utdypet av Neary og van Wijnbergen [1984].

sease" som et resultat av valutamarke-
denes funksjonsmåte, har andre vært
opptatt av arbeidsmarkedene og lønns-
dannelsen.¹⁶ Kan det tenkes at oljen fører til en sterkere oppgang i reallønnsnivået enn det som er forenlig med full sysselsetting? Teoretisk er man her "på tynn is", men erfaringene fra blant annet Holland hvor reallønnsnivået steg meget sterkt i 1970-årene, taler for at spørsmålet er relevant.

To mulige forklaringer har vært nevnt i denne forbindelse. For det første kan det tenkes at oppdagelse av petroleumforekomster, eller eventuelt en sterk oljeprisoppgang, skaper forventninger og aspirasjoner om øket konsumnivå, og at dette fører til krav om høyere reallønn som helt eller delvis blir innfridd. Det er ikke vanskelig å forestille seg at en utdeling av oljeinntekter i form av lønnstillegg vil føre til arbeidsledighet. Problemet med denne hypotesen består i å forklare hvorfor arbeidstakerorganisasjoner ønsker å få oljepengene utbetalt i lønnstillegg når dette truer sysselsettingen. Skattelettelse ville jo ikke ha en slik effekt.

Den andre forklaringen bygger på idéen om at høye lønninger i oljevirk-somheten "smitter" over på det øvrige næringsliv. Petroleumssektoren etter-spør visse typer arbeidskraft. Det er ikke til å unngå at denne etterspørselen presser opp markedslønnen for disse kategoriene. Det er jo nettopp slik man tenker seg at et fullkomment markeds-system fungerer. Lønnsmitte blir først et problem når lønnsøkning i oljesektorer fører til en mer eller mindre *generell* lønnsoppgang i resten av økonomien. Solidarisk lønnspolitikk, krav om "rettferdighet" ved sammenlikning av forskjellige yrkeskategoriers lønnsutvikling og kan tenkes å bidra til en slik lønnsmitte. I den grad dette øker lønnsnivået for typer av arbeidskraft som ikke er blitt mer etterspurt, er faren for arbeidsledighet stor.

I Norge har myndighetene både vært opptatt av uheldige forventningseffekter og lønnsmitte. De uvanlige store lønnstilleggene som ble gitt ved lønnsoppgjørene på midten av 1970-tallet kan tolkes som forskuttering av oljeinntekter i form av lønnstillegg, men de kan også tolkes som et utslag av meget stramt arbeidsmarked. De norske myndigheter følger nøye med i lønnsutviklingen i petroleumssektoren og har flere ganger grepet inn i lønnskonflikter i denne sektoren med såkalt "tvungen lønnsnemnd".

Vi har til nå betraktet problemer av mer kortsiktig natur i tilknytning til oppdagelse av en petroleumformue. Selv om man ikke skal utelukke at det kan oppstå arbeidsledighet og en for sterk appresiering av landets valuta eller en for sterk innenlandsk lønnsoppgang, er det vanskelig å akseptere Kaldor's tese om at oljeinntekter gjennom av-industrialisering nærmest lovmessig fortrenger inntekter fra ordinær produktiv næringsvirksomhet.

Dette er heller ikke dekkende som beskrivelse av det som skjedde i Holland etter at gassforekomstene ble oppdaget og utvinningen kom i gang rundt midten av 1960-årene. Faktisk førte gassutvinningen der til rask økonomisk vekst som varte et stykke ut i 1970-årene. Ifølge Ellman [1981] var det først etter at gassinntektene begynte å gå tilbake at problemene for alvor ble store i Holland fordi man ikke fikk i gang en restrukturering av økonomien tidlig nok. En slik restrukturering vil kreve en bevisst investeringsstimulerende politikk som sikrer at det bygges ut ny konkurranseutsatt virksomhet etterhvert

¹⁶ Van Wijnbergen [1984] påviser at reallønnsrigiditet kan føre til at et oljefunn slår ut i klassisk arbeidsledighet hvis "skjermede goder" veier tungt i konsumprisindeksen. I Norge har imidlertid oljevirk-somheten trolig alt i alt hatt en positiv effekt på næringslivets lønnsvev slik at reallønnsrigiditet ikke skulle skape arbeidsledighet.

som valutainntektene fra eksport av olje og gass reduseres.¹⁷ Dette er en problemstilling som forhåpentligvis ikke vil bli aktuell før i det neste århundre for Norges vedkommende.

Referanser

- Bjerkholt, O., Lorentsen, L. og Strøm, S. [1981], "Using Oil and Gas Revenues: The Norwegian Case", i Barker, T. og Brailovsky, V. (eds) *Oil or Industry?* London, s 171–184.
- Bruno, M. og Sachs, J. [1982], "Energy and Resource Allocation: A Dynamic Model of the Dutch Disease". *Review of Economic Studies*, s 845–859.
- Cappelen, Å., Offerdal, E. og Strøm, S., [1984], "North Sea Oil and the Norwegian Economy in the 1970's". Upublisert notat.
- Corden, W.M. og Neary, J.P., [1982], "Booming Sector and De-industrialisation in a Small Open Economy". *The Economic Journal*, s 825–848.
- Eastwood, R.K. og Venables, A.J., [1982], "The Macroeconomic Implications of a Resource Discovery in an Open Economy". *The Economic Journal*, s 285–299.
- Ellman, M., [1981], "Natural Gas, Restructuring and Reindustrialisation: The Dutch Experience of Industrial Policy" i Barker, T. og Brailovsky, V. (eds) *Oil or Industry?* London, s 149–166.
- Gregory, R.G. [1976], "Some Implications of the Growth of the Mineral Sector". *Australian Journal of Agricultural Economics*, s 71–91.
- Hoel, M., [1981], "Principles Regarding the Rate of Extraction". *Kvartalskrift Bergen Bank*, s 180–192.
- Kaldor, N., [1981], "The Energy Issues" i Barker, T. og Brailovsky, V. (eds) *Oil or Industry?* London, s 3–9.
- Neary, J.P., [1982], "Real and Monetary Aspects of the 'Dutch Disease'. Centre for Economic Research, University College Dublin, Working Paper No 5.
- Neary, J.P. og Van Wijnbergen, S., [1984], "Can an Oil Discovery Lead to a Recession? A Comment on Eastwood and Venables". *The Economic Journal*, s 390–395.
- Norman, V.D. [1982], "Risk Management in Norwegian Petroleum Industry" i *Petroleum Risks*. The Bergen Conference on Oil and Economics, Bergen, s. 2–10.
- [1983], "Makropolitikk or næringsstruktur". *Sosialøkonomen*, nr 9, s 3–5.
- NOU 1983:27, [1983], *Petroleumsvirksomhetens framtid*. Olje- og energidepartementet, Oslo.
- Skånland, H., [1982], "Tempoet i vår oljeproduksjon". *Kvartalskrift Bergen Bank*, nr 1, s 12–24.
- Steigum, Jr., E. [1983], "Oil and Structural Change – a Norwegian Perspective" i *Oil and Industry – are they compatible?* The Bergen Conference on Oil and Economics, Bergen.
- [1984], "Faren for 'Hollandsk syke'", i Selvik, A. (red), *Omstilling*, Bergen.
- Van Wijnbergen, S., [1984], "Inflation, Employment, and the Dutch Disease in Oil-Exporting Countries: a Short-Run Disequilibrium Analysis". *The Quarterly Journal of Economics*.

¹⁷ Dette er diskutert nærmere i Steigum [1984].